Gönderim Tarihi: 11.03.2020

Kabul Tarihi: 15.05.2020

**TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ REİSİ DR. MEHMED
FUAD (UMAY) BEY'İN ÇOCUK ÜZERİNE YAZILARI VE
KİTAPLARI**

**The Articles and Books on the Children by Dr. Mehmed Fuad (Umay), the
Chairman of the Society of the Children Protection**

Makbule SARIKAYA

Doç. Dr. Ardahan Üniversitesi
İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
makbulesarikaya@ardahan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2676-6245
Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

1885'de Kırklareli'nde doğan Doktor Fuad Bey, çocuk himayesi konusunda Türkiye'de başarılı çalışmalar yapmış bir kişidir. 30 Haziran 1921'de Türkiye Himaye-i Eftal Cemiyeti'ni kuran Dr. Fuad Bey, bu cemiyetin reisi olarak Türkiye'de etkin bir çocuk davası başlatmıştır. 1926'da çocuk yetiştirenlere yönelik sıhhi ve terbiyevi bilgi veren *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisini çıkarmıştır. O, yetim ve kimsesiz çocukların himayesine yönelik kanun, öneri ve uygulamayı hayata geçirmiş, kurumlar kurmuştur. Çalışmada bütün hayatını çocuk davasına vakfeden Dr. Fuad Bey'in çocuk üzerine yazdığı kitap ve makaleleri incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dr. Fuad Umay, *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi*, Türkiye Himaye-i Eftal Cemiyeti, yetimler

Abstract:

Born in Kırklareli in 1885, doctor Fuad Bey had done successful works on child protection in Turkey. He founded the Turkish Child Protection Society on June 30, 1921. Mr. Fuad, as the head of this society, initiated an active child action in Turkey. In 1926, he published *Journal of Robust Turkish Children*, which provides sanitary and educational information for child rearing. He has implemented laws, proposals and practices for the protection of orphaned children and established institutions. In the study, Dr. Fuad Bey's who dedicated his entire life to the children's cause books and articles on children were examined.

Keywords: Dr. Fuad Umay, *Robus Turkish Child Magazine*, Turkish child protection Society, orphans

1. GİRİŞ

24 Şubat 1885'te Kırklareli'nde doğan Mehmed Fuad, ilk ve orta tahsilini Kırklareli'nde tamamladı. Lise tahsilini Edirne İdadisi'nde yapan Mehmed Fuad, İstanbul Tıbbiye Mektebi'ne gitti ve 1910 yılında mezun olarak doktorluğa başladı. (Fuad Umay, 2003, s.8-9) İlk görevi Kırkkilise Sancağı-Tırnovacık Kazası Belediye Tabipliği idi. Balkan Harbi başlayınca

bölgedeki askeri hastanede çalıştı, savaştan sonra Belediye Tabipliği ve sonra Hükümet Tabipliği görevinde bulundu. Görev yaparken hem sağlık problemleriyle hem de sosyal meselelerle ilgilenen Dr. Fuad Bey, öksüz, yetim çocukların ihtiyaçlarını gidermek için Himaye-i Etfal Cemiyeti Kırkkilise Şubesi'ni kurdu. Ayrıca yeni bir harp tehlikesi karşısında hemşehrilerinin hazırlıklı olmalarını temin maksadı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yan kuruluşlarından olan Müdafa'a-i Milliye Cemiyeti Kırklareli Şubesi'nin teşekkülünde rol aldı. (Akın, 2000, s.2)

Mütareke döneminde Bolu Hükümet Tabipliğine atanınca, Bolu Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ni kurdu ve başkanlığını yürüttü. Milli Mücadele'ye katılan Dr. Fuad Bey, bu dönemde Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'ne Bolu milletvekili olarak seçildi. Mecliste önemli görevler üstlendi, çeşitli kanun teklifleri hazırladı. Türk-Yunan Savaşı sırasında Sıhhi Müşavir olarak cephe görevi aldı. Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti Vekilliği yaptı. 1923 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti adına Amerika Birleşik Devletlerine gitti ve bu seyahat, Türk-Amerikan ilişkilerinde oldukça önemli bir etki yarattı. 1923 seçimlerinde Kırklareli milletvekili olan Dr. Fuad Bey, 1950'ye kadar aynı ilden milletvekili seçildi. (Akın, 2000, s.3)

Dr. Fuad, Ankara'da bulunduğu 1920-1950 yılları arasında birçok cemiyetin kuruculuğunu yaptı. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile Arı ve Kümes Hayvanları Yetiştirme Cemiyeti'nin de uzun yıllar başkanlıklarını yürüttü. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kısa zamanda yurt içi ve yurt dışında yayılmasını, önemli işler yapmasını sağladı. Kırklareli'nde altı, Ankara'da yirmi sekiz olmak üzere hayatının toplam otuz dört yılını çocuk ve annelerin sağlık, gelişme ve refahları için vakfetti. Himaye-i Etfal Cemiyeti adına sahibi olduğu Gülbüz Türk Çocuğu adlı dergiyi yayın hayatına kazandırdı. Kadınlara özel Ana Dergisi'ni çıkardı. Ankara'da özel Çocuk Bakıcı Okulu açtı ve Maarife başvurarak kız mekteplerine çocuk bakımı dersleri konulmasını sağladı. İş Bankası kurucusu Celal Bayar ile görüşerek, çocukların tasarrufa alıştırılması gayesiyle çocuk kumbaralarını oluşturttu. (Akın, 2000, s.3) Çocuk Davası'nın bütün millete mâl edilmesi için, Büyük Millet Meclisi'nin açılış tarihi olan 23 Nisanın, her yıl Çocuk Bayramı olarak kutlanılmasını ve haftanın da Çocuk Haftası olmasını temin etti. (Sarıkaya, 2009, s.467) Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verdiği çeşitli kanun teklifleriyle Cemiyet adına sayısız hizmetlerde bulundu. Bu cemiyetin yanında Himaye-i Etfal Kadın Yardım Cemiyeti (Yardım Sevenler Cemiyeti), Türk Tayyare Cemiyeti, Milli İktisad ve Tasarruf Cemiyeti, Arı

ve Kumes Hayvanları Yetiştirme Cemiyeti'ni kurdu ve uzun yıllar başkanlıklarını yürüttü. Ayrıca hayatını çocuk ve gençlere vakfetmiş olan Dr. Fuad, Bolu'da bulunurken gençlerin musikiye merakını görerek Bolu Mûsikî Cemiyeti'ni kurdu ve gençlerin cemiyet etrafında toplanmasını sağladı.

1914'te Mediha Hanım ile evlenen Dr. Fuad'ın bu evlilikten Mübeşşer ve Esin adlarında iki kızı, Turhan ve Tunç adlarında iki erkek çocuğu oldu. Soyadı kanunu ile Türk çocuklarına verdiği hizmetlerinden dolayı, Atatürk tarafından Türklerde çocukların koruyucusu kutsal ruha atfen Umay soyadı verildi. 1950'de siyasi hayatı bırakan Dr. Fuad Bey 1963 yılında İstanbul'da vefat etti.(Akin, 2000, s.3) Dr. Fuad Bey'in "Amerika'da Türkler ve Gördüklerim" ve "Seçmenlerimle Başbaşa" adlı kitaplarının yanında "Kahraman Çocuklar ve Esin'in Tavşanları" adlı bir çocuk kitabı ve çocuklar üzerine yazdığı çok sayıda makalesi de bulunmaktadır.

2. DR. FUAD BEY'İN GÜRBÜZ TÜRK ÇOCUĞU DERGİSİNDEKİ YAZILARI

Dr. Fuad, "*Her memlekette olduğu gibi, bizde de ilk evvel ele alınması icap eden büyük dava çocuk davasıdır*" diyerek bütün hayatını adeta bu işe vakfetmiş biridir. (Umay, 2005,s.29-30) Bu durum, başta Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin tüm yapılanmasında ve birimlerinde ve kurduğu diğer sosyal hizmet cemiyetlerinde, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki ve dışındaki çalışmalarında da görülmektedir. Her ortamda çocuk meselesine dikkat çeken Dr. Fuad Bey, yaptığı ileri görüşlü çalışmalarla Türkiye'de şümüllü bir çocuk davası hareketi yaratabilmiştir. Dr. Fuad Bey, çocuk davası el kitabı sayılabilecek Gürbüz Türk Çocuğu dergisinin uzun süre yayınlanmasını sağlayarak çocuk yetiştirenlere fenni, sıhhi ve terbiyevi birçok bilgiyi ulaştırmıştır. Böylece hem çocuk meselesi üzerine kapsamlı bir külliyyat oluşturulmasını hem de cemiyetin faaliyetlerine ait tarihi bir kaynağı bize miras bırakmıştır.

Gürbüz Türk Çocuğu, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından yayınlanan en önemli süreli yayındır. Yayın hayatına Eylül 1926 yılında başlayıp 1936 yılına kadar devam eden ve aylık olarak düzenli yayınlanan dergi, 30-40 sayfadan oluşmaktadır. Mesul müdürü: Dr. Ali Vahid, imtiyaz sahibi: Kırklareli Mebusu Dr. Fuad Beydir. Derginin yazar kadrosunda; Selim Sırrı, Nazim Sami, Dr. Fuad, Aka Gündüz, Ahmed Rasim, Cahid Uçuk, Sabiha Zekeriya, Dr. Ali Şükrü, Dr. Fatma Reşide Hanım bulunmaktadır. Cemiyet, mecmuanın birçok kişiye özellikle ailelere ulaşması konusundaki gayretini Gürbüz Türk Çocuğu'nun ilk sayfasında

“*Mecmuamızın aileler arasında intişarına yardım ediniz*” ibaresiyle belirtmiştir. Gürbüz Türk Çocuğu isminin hemen altında yer alan “*Çocuğun sıhhi, terbiyevi inkişafına yardım eder*” ibaresiyle derginin amacı özetlenmiştir. Dergi, çocuk, anne ve aileye yönelik sıhhi, ahlaki ve edebi yazılarıyla, çağdaş normlarla yeniden şekillendirilen birey, anne, aile ve topluma dair örnek modeller oluşturacak nitelikte yazılar yayınlamıştır. Derginin ismi, geleceğin ideal Türk Çocuğunu yetiştirme rolüne atfen fikri, sıhhi ve fiziki sağlamlık anlamında gürbüz ifadesi seçmiştir. Dergi, çocuk yetiştirenlere ve çocuk yetiştirme işiyle ilgilenenlere uyarıcı, bilgilendirici ve teşvik edici bilgiler vermeyi hedeflemiştir. (Neşet Halil, 1934, s.7) Dergide yer alan eğitsel nitelikli makale, hayat hikayeleri ve anı yazılarıyla okuyucuya öğüt ve tavsiyelerde de bulunulmuştur.

Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde bir çocuk doktoru olan Türkiye Himaye-i Eftal Cemiyeti Reisi, Dr. Fuad Bey’in de yazıları bulunmaktadır. Dergide “Doktor Fuad” ismini kullanmasına rağmen bazen “Trakyalı” mahlası veya çocuklarının isimlerinden oluşan “Turhan-Tunç” gibi takma adları da kullandığı görülmektedir. (Konar, 2003, s.58) Bu bağlamda Gürbüz Türk Çocuğunda “Ziyaretçi Muallimler”, “Amerika’da Çocuklar Saltanat Sürüyorlar”, “Milli Facia: Çocuklarımızın Yüzde Yetmiş Ölüyor!”, “Çocuk Parkları” başlıklı yazılar Dr. Fuad Bey imzalı; “Muhterem Köylülerimize” yazısı Trakyalı takma isimle; “Gürbüz Türk Çocuğu Nasıl Meydana Gelir?” 1 ve 2 ise oğullarının adı olan Turhan-Tunç mahlası ile yayınlanmıştır. Bu yazılarında konu yine çocuktur.

Dr. Fuad Bey’in Gürbüz Türk Çocuğu dergisindeki ilk yazısı “Ziyaretçi Muallimler” başlıklı olup, yazıda okulda olduğu kadar dışarıda ve aile içinde de çocukla meşgul olacak bir teşkilat kurulmasının yararı üzerinde durulmaktadır. Yazıda, kimsesiz ve fakir çocukların Türkiye Himaye-i Eftal Cemiyetinde gayet iyi beslendiklerini, ancak ailesi olan çocukların yeterli kaloriyi almadıkları belirtilerek, ana babanın çocukların gıdası konusunda bilgilendirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Çocukların okula gitmeden önce erken uyanıp kahvaltı etmedikleri, öğle oyuna yetişmek için yemeği acele yedikleri ve akşam ise yorgun düştükleri için yemedikleri böylece tam gıda alamadıklarına dikkat çeken Dr. Fuad Bey, bu konuda aile, öğretmen ve doktorları uyarmaktadır. Öğretmen ve okul doktorlarının birlikte çocuğun yaşına uygun bedensel ve zihinsel gelişimi takip etmesini gerekli gören Dr. Fuad Bey, gelişim ile gıda arasındaki ilişkinin anlaşılmasını ve çocuğun okulda ve evde nasıl beslendiğinin takip edilmesini lüzumlu görmektedir. Yeterli gıda almayan çocuğun “*bedenî inkişafı tehir ettiği gibi zekası da bundan müteessir olur, derse çalışmak, anlamak*

kabiliyeti azalır” diyerek eğitimden olumlu sonuç almak için ziyaretçi muallimlerin önemli rolleri olduğu ortaya koyan Dr. Fuad Bey, muallimin çocuğun ruhi, zihni ve bedeni gelişimini anlayabilecek donanımında olmasını, çocuğu evde, sokakta, oyun mahallinde ve okulda düzenli olarak takip etmesini önermektedir. Çocuğun her ortamda benzer terbiyeyi alması veya alamaması onun hayatını derinden etkileyeceğinden, mektepte verilen terbiyenin ailede ve muhitte sürdürülmesini gerekli gören Dr. Fuad Bey, okul-aile-çevre uyumunu sağlama görevini ziyaretçi muallimlere vermiştir. Bunun için ziyaretçi muallimlerin ana ve babalara konferanslar vermesi, sohbet etmesi ve çocukların aileleriyle ortak çalışmalar yapması gerektiğini belirten Dr. Fuad Bey bu işin zor ve yorucu fakat şerefli ve vatanî bir mesele olduğunu ifade etmiştir. Yazısını *“Bu sene muallimler kongresine her taraftan kıymetli ve ateşli gençler iştirak ettiler, heyecanlı hitabelerde bulundular... fakat müspet olarak alınan neticeler azdır”* diyerek sonraki kongrelerde çocuklardaki gayrı tabii hareketlerin nedenleri ve nasıl terbiye edileceğine dair yöntemlerin ortaya konulduğu kongreler olmasını umut eden Dr. Fuad Bey, kongrelerde çocuk yetiştirenlere yardımcı olacak önerilerin sunulmasını temenni etmiştir.(Doktor Fuad, 1926, s.3-4)

Dr. Fuad Bey’in 1923 yılında gerçekleştirdiği Amerika’daki seyahatinden döndükten sonra oradaki ziyaret, gezi ve gözlemlerini aktardığı (Mehmed Fuad, 1341) yazılardan biri olan *“Amerika’daki çocuklar saltanat sürüyor”* başlıklı yazıda Amerika’da çocuk konusunda yapılanlar ele alınmıştır. Yazıda ülkelerin ilerleme dereceleri onların çocuklarına verdikleri önem ve eğitime bağlı olarak şekillenir diyen Dr. Fuad Bey, evde, okulda ve toplumda ortak bir terbiye alan, şefkat ve bilgiyle büyüyen çocukların o millete büyük yararlar sağlayacağı görüşünü dile getirmiştir. Amerika’da çocuk konusunda çalışan ve daha çiftler evlenmeden önce başlayan çocuk koruma hizmetleri veren birçok teşkilat olduğunu gören Dr. Fuad Bey, doğum, emzirme, lohusalık dönemlerinde anne ve bebeğe hizmet veren kurum ve teşkilatların varlığından söz etmiştir. Bebek ve çocuk bakım usullerinin de öğretildiği bu kurumların çocuk hastalıkları ile mücadelede önemli roller üstlendiğini belirten yazar, çocukların oyun ve oyuncaklarının sıhhi ve fenni usul ve esaslara göre seçilmesinin önemini Amerika’daki gözlemleri üzerinden anlatmıştır. (Doktor Fuad, 1927, s.6-9)

Doktor Fuad Bey, derginin 5. sayısında *“Çocuklarımızın Yüzde Yetmiş Ölüyor!”* başlıklı makalesinde “milli facia” olarak nitelendirdiği çocuk ölümlerine dikkat çekmiştir. 1920’lerin Türkiye’inde çok önemli bir sorun olan bir yaş çocuklarının ölüm oranlarındaki yükseklik, dönemin kamuoyunu yoğun olarak meşgul etmiştir. (Sabiha Zekeriya, 1340, s.5-7;

Cumhuriyet, 1924, s. 2; Besim Ömer-Refik Münir, 1925, s.26; Reşit Galip, 1927, s. 260)

Nüfus arttırma, annenin bilgilendirilmesi, cehaletle mücadele ve sıhhi hizmetlerin arttırılması gibi çok yönlü çalışma gerektiren çocuk ölümleri meselesinde Dr. Fuad Bey Türkiye Himaye-i Etfal cemiyeti öncülüğünde kapsamlı çalışmalar yapılmasını sağlamıştır. (Sarıkaya, 2011, s.190-196) Bütün bunların yanında kendi imkanlarıyla da gerek mecliste gerekse Ankara'nın yakın köylerinde çocuk ölümleri konusunda mevcut durumu belirlemek için anket düzenlemiş, gözlem yapmış ve istatistikler hazırlamıştır. Bu çalışmaların sonuçlarını da dergideki yazısında okuyucuyla paylaşmıştır. Dr. Fuad Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki mebus arkadaşlarının yüz otuzu arasında yaptığı bir ankette bebek ölüm oranının % 33 olduğunu ortaya koyarak *“münevver sınıfta bu derece çocuk ölümü olduktan sonra köylülerimizdeki nispeti tahmin etmek müşkül değildir”* diyerek bu vahim durumu ayrıntılı olarak anlatmıştır. Zaten Cumhuriyetin ilk yıllarında bebek ölüm oranının %70 nispetinde olduğu, Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ikinci sene kongresinde Dr. Fuad Bey tarafından dile getirilen bir önemli bir gerçektir. Bu gerçek şimdi Dr. Fuad Bey'in mebuslar arasında yaptığı anketle de desteklenmiştir. Yazının detaylarında, 1926 yılındaki meclis anketine göre mebusların, doğan 607 çocuğundan 199'unun öldüğü ve bunlardan ancak 408'inin sağ kaldığı sonucunun elde edildiği, köylerde bu oranın çok daha yüksek olacağının tahmin edildiği belirtilmektedir. Merkezin dışındaki durumu öğrenmek isteyen Dr. Fuad Bey'in Ankara'ya yakın köylerde bir anket düzenlediği görülmektedir. Bu ankete göre; 222 ailenin 1334 çocuk dünyaya geldiği bunların 757'sinin öldüğü, hayatta kalan 577'sinden 551'nin sıtmalılı olduğu bilgisi verilmiştir. Anket sırasında burada yaşayanların verdiği bilgiye göre son 50 yılda yakındaki köylerde nüfus artışının hiç olmadığı ve köyler küçülürken mezarlıkların büyüdüğü söylenmiştir. (Fuad, 1927, s.1-3) İstatistiki çalışma ve saha araştırmalarıyla elde edilen sonuçlara göre çocuk ölümleri meselesini çözülmesi gereken önemli bir konu olarak ülke gündemine almayı başaran Dr. Fuad Bey uzun soluklu bir süreci halkın da desteğini alarak başarıya ulaştırmıştır. (Sarıkaya, 2011, s.188-196)

Cemiyetin Çocuk Sarayı'nın 3 Mart 1927'de devlet erkânının ve yabancı temsilciliklerin de katıldığı açılış töreninde Dr. Fuad Bey'in verdiği nutku dergide yayınlamıştır. Gülbüz Türk Çocuğu Mecmuasında yayınlanan bu nutkunda; *“Cemiyetimizin Büyük Hamisi Reisi Cumhur Gazi Paşa Hazretlerinin kıymetli himayetleri, muhterem hükümetimizin ve hamiyetli halkımızın ve Amerika'daki vatandaşlarımızın destek ve yardımlarının eseri*

olan *Çocuk Sarayı'nda sizleri selamlamak...*” diyerek başladığı konuşmasında, Dr. Fuad Bey, Cemiyetin tarihçesinden, şubelerinden, faaliyetlerinden ve sunulan hizmetlerden söz etmiştir.(Gülbüz Türk Çocuğu, 1927, s.24-25) Cemiyetin 20 lira ile kurulduğu ilk günden o güne geçen beş yılda yaptığı çalışmalarla 557.124 lira yardım toplamayı başardığını, bu yardımların yarısından fazlasının Amerikadaki vatandaşlarca bağışlandığını söyleyen Dr. Fuad Bey, bu parayla üç bina yapıldığını ifade etmiştir. Küçük yardımlarla büyük işlerin başarılacağını bir örneğinin çocuk sarayı olduğunu söyleyen Dr. Fuad Bey, çocuk sarayında çocuk banyoları, büyük bir toplantı ve seyir salonu ve süt dağıtım merkezinin bulunduğunu detaylandırarak, sarayın kapı ve iç mekandaki süslemelerini yapan sanatçılara ve mefruşat bağışlayanlara teşekkür etmiştir.

“*Çocuk Parkları*” başlıklı yazısında Cumhuriyete layık yeni bir nesil yetiştirirken yapılması gereken ilk işin onları sokaktan kurtarmak olduğunu söyleyen Dr. Fuad Bey, çocukların oyun oynayabilecekleri uygun yerlerin gerektiğini belirtmiştir. Cemiyet tarafından ilk yıllarda Ankara, İzmir, Mersin ve Elazığ'da açılan çocuk bahçeleri ve parklarının çocukların gelişim ve ihtiyaçlarına uygun şekilde yapıldığını belirten Dr. Fuad Bey, bu sayısının yeterli olmadığını ve artırılması gerektiğini ifade etmiştir. Amerika'daki incelemeleri sırasında çocuk parkları konusunda bilgi alan Dr. Fuad Bey, çocuk parkları teşkilatıyla Amerika'nın azimli, girişimci ve kuvvetli çocuklar yetiştirme gayreti götüğünü anlatarak, bu parkların yapısından, bütçesinden ve faaliyetlerinden bahsetmiştir. Dr. Fuad Bey, Türkiye'de pek önem verilmeyen bu ortamların aslında çocukların bedeni olduğu kadar fikri gelişimine büyük faydalar sağladığı tespitini yaparak Amerika'dan örnekler vermiştir. Örneğin 1905'de Şikago'da kurulan ve o tarihlerde sayıları otuz ikiyi bulan çocuk parklarında uçurtma, top oyunları ve el işleri yarışmalarının yapıldığı; oyun sahalarında ve havuzlarda çeşitli etkinlikler düzenlendiği bilgisi verilmiştir.(Doktor Fuad, 1927, s.4-7)

“*Üç Konferans*” başlığı ile Gülbüz Türk Çocuğunda yayınlanan ve Dr. Fuat Bey'in tıp yıllığı için yazdığı yazısında, Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin tarihi özetlemektedir. Yazıda; Cemiyetin, “*biri meşrutiyet inkılabından Balkan Harbine, ikincisi 333 (1917) yılından başlayarak I. Dünya Savaşı'ndan Mütarekeye kadar, üçüncüsü ise Anadolu'nun kurtuluş mücadelesine başlandığı 1921'den bu güne kadar devam eden*” tarihi ele alınmıştır. Buna göre çocuk himaye cemiyetlerinin her iki devrede de İmparatorluk yönetimi ve savaşlardan dolayı tam bir teşkilatlanma gösteremediği, cemiyetin milli bir teşkilat olma imkânını Ankara'da 30 Haziran 1921 tarihinde kazandığı ifade edilmiştir. Ankara'da kurulan bu

cemiyetin “öncelikle şehit çocuklarına ikinci olarak harp malullerinin ve harp felaketzedelerinin çocuklarıyla” ilgilenecek vatani bir sorumluluk ve görev üstlendiğini belirten Dr. Fuad Bey, cepheden ve cephe gerisinden toplanarak Ankara’ya gönderilen kimsesiz ve yurtsuz çocukları himaye için çeşitli kurumlar kurulduğunu özetlemiştir. (Doktor Fuad, 1933, s.17) Konuyu Cemiyet’in ilk on yılında açtığı kurumlar ve verdiği hizmetlerle örneklediren Dr. Fuad Bey, başarıları şöyle özetlemiştir. Cemiyetin başarıları arasında; Ankara’da Keçiören’de 150 çocuk kadrolu Ana Kucağında kimsesiz ve bakımsız çocukların alınarak ilkokul yaşında kadar himaye edildiği ve sonra onların yatı mektebine gönderildiği; Ankara merkezinde 50 kadrolu Kreş’te hastalığından, yalnızlığından dolayı çocuğuna bakamayan analara destek verildiği; genel merkezde yılda on beş bin ana ve çocuğa muayene ve tedavi hizmeti verilerek poliklinik ve diş muayenehanesi yapıldığı; otuz iki bin çocuğa süt verildiği; çocuk bahçelerinden günde 200-400 çocuğun ve banyolarda yılda yaklaşık sekiz dokuz bin ana ve çocuğun hizmet aldığı kayıtlardan aktarılmıştır. (Doktor Fuad, 1933, s.18-19)

Dr. Fuad Bey’in 23 Nisan Çocuk haftasını açış nutku da derginin “Haftanın Açılma Gününde Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Kırklareli Mebusu Dr. Fuat Bey Tarafından Söylenen Açılma Nutku” başlığı ile verilmiştir. Dr. Fuad Bey konuşmasında 23 Nisan nesli dediği çocuklara “Size 23 Nisanda esirlikten kurtulmuş, efendiler toprağı olmuş ve her karışı büyük neslin temiz kanıyla sulanmış hür ve müstakil bir vatan bırakıyoruz. Bu vatanın şerefini en büyük şereflerden, bu vatanın sevgisini en büyük sevgilerden üstün tutunuz. Gururunuz, şerefiniz ve ülkünüz vatanınız olsun” diyerek “23 Nisan sizin bayram gününüz, Türk milletinin kurtuluş günü ve Türk milletinin en büyük şeref günüdür” sözleriyle nutkunu tamamlamıştır. (Gürbüz Türk Çocuğu, 1933, s.5-6)

Doktor Fuad adıyla yazdığı makalelerin dışında oğullarının isimlerini kullanarak “Turhan-Tunç” takma ismi ile yazdığı makaleleri de vardır. Dr. Fuad Bey “Gürbüz Çocuk Nasıl Meydana Gelir?” başlıklı iki bölümlük yazısında bir çocuk doktoru olarak sağlıklı ve ideal bir gürbüz yavrunun nasıl dünyaya gelmesi gerektiğini Leyla ve Bülent çifti örneği ile anlatmıştır. Yazıda daha evlenmeden önce dikkat edilmesi gereken bir takım hususlara dikkat çeken Dr. Fuad Bey, Leyla örneği ile hanımlarda ve anne adaylarında, Bülent örneği ile babalarda olması gereken özelliklere dikkat çekmiştir. Bireysel olduğu kadar toplumsal yönleriyle çocuğun sıhhatli ve gürbüz olmasını öncelikle ana ve babanın sağlıklı olmasına bağlayan Dr. Fuad Bey, tanışıp evlenerek bebek sahibi olan bu çift üzerinden ideal süreci

açıklamıştır. Bu yönüyle örnekte ele alınan baba Bülent, 23 yaşında, güzel ahlaklı, dürüst, iyi bir ortamda yetişmiş ve eğitilmiş saygın bir memurdur. Evlenmeye karar verdiğinde eşini kendi seçen Bülent, kızın ahlak, huy ve sıhhat bakımından kendi ile uyumuna dikkat etmiş, tanışma faslından sonra Leyla ile yuva kurmaya karar vermişlerdir. Düğünde lüzumsuz masraf yapmak yerine bu parayı tasarruf etmek için bankaya yatıran çift böylece kuracakları yuva için de birikim yapabilmişlerdi. Aynı bir evde eski ananelerden uzak fenni ve sıhhi usullerde çocuk yetiştirebilecekleri bir muhitte yerleşen çift toplumun dedikodu ve yeni geline akıl hocası yapan ziyaretçilerle karşılaştıkları görülmektedir. Bu şekilde gerçek hayat ile bağlantı kurulan hikayede anlatılan Leyla, eşini seven ve güvenen, saygılı ve akıllı bir hanım ve şuurlu bir anne adayını olarak müdahaleci konuşmaları bile bilgilendiren biridir. Çift ilk bir yılı çocuksuz geçirdikten sonra bir aile hekimini de temin ederek çocuk sahibi olmaya karar verirler ve ortamı bebeğin gelişi için hazırlamaya başlarlar. Doğumu ilkbaharda planlayan çiftin ev ve hayatlarını çocuğun gelişine göre nasıl şekillendirdiklerini anlatan yazının birinci bölümü böylece sonlandırılmıştır. (Turhan-Tunç, 1926, s.8-9) Devam eden sayıda bu örnek çiftin hikayesinde gebelik dönemi anlatılmıştır. Buna göre anne olacak Leyla Hanım, sabahları jimnastiğini yapmakta, gezintilerini, aile doktoru ziyaretini aksatmamakta, bol su ve süt içmekte, korse giymemekte, gıdasına dikkat etmekte, ağır kaldırmamakta ve heyecana kapılmadan yaşamaktadır.

Yazıda gebelik konusunda verilen bazı öneriler de vardır. Örneğin aşırma konusunda “*bazı garip şeylerde iştihanız açılır. Toprak, kireç, kömür ve fazla ekşi yemek istenebilir. Dikkat etmek, arzunuzu yenmek lazımdır. İçkiden bahis etmiyorum*” bile denilerek ideal çiftin beslenme ve hayat tarzı hakkında bilgi verilerek vatanın terakkisi için sağlıklı bir çocuk dünyaya getirmesinin önemi vurgulanmıştır. Yazının sonunda sosyal bünyemizin hücreleri ailedir ve bununda nüvesi, cevheri çocuktur denilerek milletin kuvvet ve kudretinin temeli ailede görülmüş, içkinin kişiye, ailesine ve topluma dolayısıyla vatana büyük zararlar verebileceği edebi bir dille anlatılmıştır. (Turhan-Tunç, 1926, s. 10-11)

Dr. Fuad Bey’in “Trakyalı” mahlasını kullanarak kaleme aldığı “Muhterem Köylülerimize” başlıklı yazısı Gürbüz Türk Çocuğu dergisinin köylerdeki etkisini arttırmak amacıyla oluşturulan “Köylülerin Köşesi” sütununda yayınlanmıştır. Yazıda, dergiye ve cemiyete gösterilen ilgi ve desteğe teşekkür edilerek, cemiyetin çocuk koruma konusundaki çalışmaları anlatılmıştır. On dört milyonun yaşadığı ülkede yüz milyonun refah içinde yaşayabileceğini belirten yazar, çok çocuklu olmayı, üretimi arttırmayı

şimdiye kadar saray için yaşayan halkın artık kendisi için çalışıp üretebileceğini gururla söylerken güçlü bir Türkiye'nin düşmanlarına korku vereceğini de vurgulamaktadır. Bu sütunda amacın çocuk konusunda ücra köylere kadar ulaşip oradaki ihtiyaçları tespit ederek, çocuk yetiştirenlerin sorularına cevap verebilmek yani köydeki ana babalara ulaşmak olduğunu belirten yazar, çocuk ölümleriyle mücadeleyi köylü Salim ağa karakteri ile anlatmakta ve milletin en kıymetli sermayesini çocuk olarak görmektedir. (Trakyalı, 1928, s.10-11)

3. DR. FUAD BEY'İN KENDİ KİTAPLARINDA ÇOCUK

Dr. Fuad Bey'in yazdığı üç kitabı bulunmaktadır. Bunlardan biri olan "Kahraman Çocuklar-Esin'in Tavşanları" adlı eseri doğrudan çocuklar için yazdığı üç hikayeden oluşmaktadır. Oğlu Tunç ve kızı Esin'in isimleriyle yazılan hikayelerde ideal çocuk, Türk Kurtuluş Savaşında kahraman çocukların hikayeleri ve kümes hayvancılığı konuları ele alınmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu okul ve öğrenci kitapları serisi arasından çıkan eser 1944'de Ankara'da basılmıştır. Kısmen resimli otuz sayfalık kitaptaki ilk hikaye "Kahraman Tunç" başlıklı olup burada örnek bir çocuk olan on iki yaşındaki Tunç'un kahramanlığı üzerinedir. Hikaye Osmanlı zamanında Balkanlarda Istranca dağları eteğindeki Sazara köyünün cesur halkının birkaç kez Bulgar komitalarının baskınına uğradığı ve kahraman köylülerin onları def ettiği bilgisiyle başlatılmıştır. Trakya'nın düşman işgalindeki son zamanında geçen olayların etkileri de verildikten sonra hikaye, Sazara'nın bu kez çok büyük bir komitacı çete tarafından işgal edilip yağmalanacağı ve herkesin öldürüleceği haberinin köye ulaşmasıyla sürdürülmüştür. Kurtuluş çözümleri aranırken, akıllı ve cesur bir çocuk olan Tunç'un aldığı riskli görevi başararak köyünü nasıl kurtardığı anlatılan hikaye Tunç'un cesareti sayesinde ve iki komşu köyün kader birliği ile kurtarılan Sazara'da eğlencelerin düzenlenip Tunç'un kahramanlığının takdir edilmesiyle bitirilmiştir. Eserde, köylülerin kahramanlığından dolayı anıtının dikilmesini teklif ettikleri Tunç'un bunun yerine ceviz ağacı dikilmesini önermesi ve Kırklareli'nin düşman işgalinden kurtarıldığı günde yapılan büyük törende köye on iki ceviz ağacı dikilmesi örnek bir davranış olarak sunulmuştur. Heyecanlı, akıcı ve sade bir dille anlatılan hikayede bir asker çocuğu olan Tunç'un her an şehit olma ihtimaline karşı annesini teskin ederken "*arkanda büyük bir ulus var*" diyerek Türk milleti adına Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin şehitlerin emaneti çocukları koruduğuna olan vurgu; kahramanlığından dolayı heykeli yerine ceviz ağaçları dikilen Tunç'un yirmi yıl sonra bu cevizlerin parasıyla köyün fakir çocuklarına kaynak yaratması dikkate değer önemli hususlardır. Eserin altı sayfalık bu

ilk hikayesini “Kahraman Mehmet” başlıklı bir başkası takip etmiştir. Bu hikaye, I. Dünya Savaşının sonunda imzalanan Sevr antlaşmasıyla milletin içine düştüğü ümitsizliğe rağmen Mutafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkmasıyla başlayan Milli Mücadele döneminde geçen, kahraman bir çocuğun başarısıyla ilgilidir. Kurtuluş savaşının yoksunluğunu, halkın düşman karşısında zorda kaldığını ama inançla mücadele ettiğini anlatan hikaye, bir bakıma İnönü Savaşlarından Büyük Taarruza Türk ordusunun hazırlanması ve kurtuluşa erişilmesini özetlemiştir. Hikaye, Bursa istikametinde geri çekilen düşmanın kısa yol bulmak için Mehmet’i rehberliğe zorlaması ile Mehmet’in düşmanı baskın yiyeceği bir noktaya götürüp büyük bir risk alması, vatanına hizmet ederken şehit düşmesi ile tamamlanmıştır.

Türk kurtuluş Savaşını çocukların anlayabileceği şekilde anlatan bu hikayeden sonra Esin’in Tavşanları başlıklı son bölüme geçilmiştir. Hikayenin kahramanı Esin hayvanları çok seven bir kız çocuğu olup, babasından seyahat hikayelerini dinlerken bazı sorular sormaktadır. Yardımsever ve şefkatli Esin’e babasının anlattığı bu gezi hikayeleri aslında fenni usul kümes hayvancılığı konusunu çocukların anlayabileceği şekilde sunan bilimsel bir yazıdır. Esin’in meraklı sorularıyla güvercin, tavuk ve tavşan gibi kümes hayvanlarının nasıl yetiştirileceği ve kümes hayvancılığının usul ve esasları anlatılan hikaye o dönem Türkiye’nin ihtiyacı olan fenni usulleri ve hayvansal ürünlere duyulan ihtiyacın nasıl karşılanabileceğine dair bilgileri içermektedir. Hikayede Esin’in babasının Amerika’daki gezilerinde gördüğü çiftlik tavukçuluğu ile Danimarka’da gördüğü ve Esin için uygun bulduğu ev tavukçuluğu da karşılaştırılmıştır. Esin’in aklına yatan ev tavukçuluğunun ele alındığı son kısım öğretici detaylarla yoğunlaştırılmıştır. Örneğin 1932’de Londra’da toplanan tavukçular kongresi ve hayvan ırkları üzerine verilen bilgiler gibi. Hikayede çocuklara tavuk ve tavşanların ev artıklarıyla bile beslenebildiği, bu hayvanları besleyen herkesin evinde et ihtiyacının rahatlıkla karşılanabileceği hatta ev bütçesine gelir sağlanabileceği ve tavşan beslemenin uğursuzluk olmadığı gibi detaylar da anlatılmıştır.

Dr. Fuat Bey’in 1923 yılında yaptığı Amerika gezisi hem kendisine hem de Cemiyet’e büyük katkılar sağlamıştır. Bu gezilerde Amerika’daki Türk ve Müslümanlarla görüşmüş, çocuk sarayı gibi binaların inşa edilebildiği önemli miktarda bağış toplanabilmiş ve cemiyete uzun süreli gelir kaynakları yaratılabilmektedir. Bu bağışların yanında Türkiye’nin tanıtımını da yapan Umay, gezi sırasında Amerikan eğitim ve çocuk yetiştirme sistemini, aile yapısını öğrenmek için çocukla ilgili çok sayıda

kurum ve teşkilatı ziyaret ederek, bilgi almış ve titiz gözlemler yapmış ve bunu “Amerika’da Türkler ve Gördüklerim” adlı kitabında toplamıştır.(Doktor Mehmet Fuad, 1341) Dr. Fuad Bey’in bu gezi, inceleme ve araştırmalarında elde ettiği birikim gerek çocuk hikayelerinde gerekse makalelerinde açıkça görülmektedir. Amerika’daki Türkler ve Gördüklerim eseri de büyük oranda çocuk davası üzerinedir. Bu bağlamda kitapta çocukla ilgili kurum ve teşkilat ziyaretleri, çocuk yetiştirilmesine ait usul-esasların not alınması ve Amerika’nın farklı şehirlerinde yapılan tören ve toplantılarda konunun çocuk himayesi olması doğrudan doğruya çocuk davasıyla ilişkilidir. Dr. Fuad Umay’ın “Seçmenlerimle Başbaşa” adlı eseri, 1920-1950 arasında bir devlet ve cemiyet adamı olarak kendi yaptıklarını anlatmaktadır.(Fuat Umay, 1950) Bu eserde yine Himaye-i Etfal Cemiyeti ve çocuk davası konusu ele alınmıştır.

Dr. Fuad Umay’ın çocuk davası kapsamında yazdığı makale ve kitapların dışında Cemiyetin şubelerinde yetişen veya kurum ve hizmetlerinden yararlanan kişilerin vefa duygusuyla onun şahsına yazdıkları bazı yazılar da bulunmaktadır. Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde yayınlanan yazılara birkaç örnek şöyledir: Dr. Fuad Bey’e Gelibolu Şubesi tarafından himaye edilip yetiştirilen üç kız tarafından merkeze gönderilen mektup,(Gürbüz Türk Çocuğu, 1927, s.16) Brüksel’de Beynelminel Himâye-i Etfâl Cemiyeti Katibi Umumisinden Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Reisi Kırklareli Mebusu Doktor Fuad Bey’e başlığı ile 9 Mart 1927 tarihinde gönderilen mektup (Gürbüz Türk Çocuğu, 1927, s.4) ve Dr. Fuad Bey’e atfen Ana kucağı şiiri yazan Nejdet Rüştü’nün eseri Gürbüz Türk Çocuğu dergisinde yayınlanmıştır.¹ (Gürbüz Türk Çocuğu, 1929, s.29) Bu

¹ **Ana Kucağı** Doktor Fuat Bey’e

Bu sevimli minikler, bu güzel yavrucuklar,
Bu ocağa düşüyor en körpe bir çağında!
Yarının büyükleri olan hasta çocuklar.
Şefkatle bakılıyor bu ana kucağın da!

Burası yoksuzları ısıtan bir ocaktır;
Işığı bir nur gibi dört tarafı sarıyor!
Burası küçükklere açılan bir buçaktır;
Onları kucaklıyor, onları kurtarıyor!...

Dünyada en muhterem bir mabettir bu çatı,
İçerisinde akseden en ilahi bir sestir!
Bu mabette bakılan çocukların hayatı
Şüphesiz hepimizin ömründen mukaddestir!

mektuplarda Dr. Fuad Bey'e yaptıklarından ötürü teşekkür, minnet ve takdir duyguları içten bir övgüyle sunulurken, onun ömrünü adadığı çocuk davasının toplum nezdinde ne denli değer gördüğünü de göstermektedir. Örneğin Cemiyetin başkanı Dr. Fuad Bey'e hitaben yazılan 2 Nisan 1927 tarihli mektupta bir ananın "şu aciz validenin kalbine zeval bulmaz mahsusiyetler tevliid eden, ulviyet ve necatınızın timsali çok lütfkar mektubunuza nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum..." sözleriyle başlayıp vatanın müstakbel annesi olarak görevini yerine getirme mutluluğunu anlattığı ve "hürmetle gözlerinizden öperim muhterem evladım" diyerek bitirdiği mektubu bu kıymetin bir göstergesidir.

Sonuç, Dr. Fuad Umay'ın çocuk davası kapsamında yazdığı makale ve kitapları incelendiğinde; onun hayatını vakfettiği çocuk davası, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki çocuk meselesi ve Türkiye Himaye-i Eftal Cemiyeti'nin aldığı tarihsel sorumluluğa dair bilgiler ortaya çıkmaktadır. Dr. Fuad Umay'ın hayatı boyunca her işinde çocuk meselesiyle ilgilendiği kurduğu kurum ve cemiyetler kadar onun yazdığı eserlerinde de görülmektedir. Doktor Fuat Umay'ın miras bıraktığı bütün işleri gibi çocuk üzerine yazdığı eserler o tarihte milletin takdir ve övgüsünü kazanmıştır. Günümüzde ise bu eserleri hala mümtaz birer örnek olarak sonraki kuşaklara yol göstermektedir.

5. KAYNAKLAR

- Hepimizi ürkütecek korkunç bir netice. *Cumhuriyet*, 134 Ağustos 1924, s. 2.
- (1927). Çocuk sarayı parlak merasimle açıldı. *Gülbüz Türk Çocuğu*, VII, Nisan 1927, s.23-27.
- (1927). Gelibolu şubesi tarafından himaye edilip yetiştirilen üç kızımız. *Gülbüz Türk Çocuğu*, VI, Mart 1927, s.16.
- (1933). Haftanın açılma gününde Himaye-i Eftal Cemiyeti Reisi Kırklareli Mebusu Dr. Fuat Bey tarafından söylenen açılma nutku. *Gülbüz Türk Çocuğu*, LXXIX, Mayıs 1933, s. 5-6.
- Akın, V. (2000) *Bir devrin cemiyet adamı Doktor Fuad Umay*. Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Besim Ömer-Refik Münir (1925). Doğumdan evvel ve doğum esnasında çocuk zaiyatı. *Birinci Milli Türk Tıp Kongresi*, 1-3 Eylül 1925.
- Doktor Fuad Mehmed, (1341) *Amerikada Türkler ve gördüklerim*, İstanbul, Vatan Matbaası.

Yarın onun içinden genç Türkiye çıkacak:
 Elbette ebediyen borçluyuz bu temele!
 Ne mutlu ki açıldı Ankara'da bu ocak:
 Selamlar bu kapıyı açan muhterem ele! (Nejdet Rüştü)

- Doktor Fuad, (1926). Ziyaretçi muallimler. *Gürbüz Türk Çocuğu, II*, Teşrinisani 1926, s. 3-4
- Doktor Fuad, (1927). Amerika'da çocuklar saltanat sürüyorlar. *Gürbüz Türk Çocuğu, IV*, Ocak 1927, s.6-9
- Doktor Fuad, (1933). Üç konferans. *Gürbüz Türk Çocuğu, LXXVI*, Şubat-Mart 1933, s.16-27.
- Dr. Fuad, (1927). Çocuk parkları. *Gürbüz Türk Çocuğu, VI*, Mart 1927, s.4-7.
- Fuad, (1927). Milli facia. *Gürbüz Türk Çocuğu, V*, Şubat 1927, s. 1-3
- Konar, E. (2003). *Gürbüz Türk çocuğu dergisinin incelenmesi, (1926-1928)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Nejdet Rüştü, (1929). Ana kucağı (şiir). *Gürbüz Türk Çocuğu, XXX*, Mart 1929.
- Neşet Halil, (1934). Gürbüz. *Gürbüz Türk Çocuğu, LXXXIII*, Ağustos 1934, s.6-11.
- Reşit Galip, (1927). Doğanları ölümden korumalı. *Çocuk Haftası, II*, s. 260
- Sabiha Zekeriya, (1340) İçin için ölen bir millet. *Resimli Ay, I*, 1340, s.5-7;
- Sarıkaya, M. (2009). Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk çocuk haftası. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXV/75*, Kasım 2009, s.465-494.
- Sarıkaya, M. (2011). *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921-1935)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Trakyalı, (1928) Muhterem köylülerimize. *Gürbüz Türk Çocuğu, XIX*, Nisan 1928, s.10-11.
- Turhan-Tunç, (1926). Gürbüz çocuk nasıl meydana gelir? 1. *Gürbüz Türk Çocuğu, II*, Teşrinisani 1926, s. 8-9.
- Turhan-Tunç, (1926) Gürbüz çocuk nasıl meydana gelir? 11. *Gürbüz Türk Çocuğu, III*, Kanunuevvel 1926, s. 10-11
- Umay, E. (2005). Babam Fuad Umay. *Bütün Dünya*, Nisan 2005, s.29-30
- Umay, F. (1950). *Seçmenlerimle başbaşa*. Ankara, 1950
- Umay, M. F. (2003). *Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bir devrimci doktorun anıları*, (Günümüz Türkçesine Çeviren; Cahit Kayra), İstanbul, İşbankası Kültür Yayınları.